

Bjørnstjerne Bjørnsons tale om engifte og mangesgifte

Taler

Bjørnstjerne Bjørnson
Forfatter

Sted

Askov Højskole

1 1.

Menneskeheden går efter store fremgangslinjer; dermed mener vi den vej, som forholdene nøder naturvilkårene ind på, og som de også nøder dem til at holde.

5 Vejen går ikke lige, men i buer; det ser ud, som gjorde naturvilkårene forsøg på at bøje bort og kunde ikke, eller som om hvert fremsteg fulgtes af tilbageslag, men at det, som da lærtes, skyndte stærkere på til nyt fremsteg.

Somme mener, at de store fremgangslinjer ikke er så tilforladelige, som de ser ud til; hvad for en har været dybere eller er ældre end den religiøse linje, idet religionen oprindelig har været den største samfundsbyggende magt, og dog ser det ud til, at nu kan den forlades. Men dette er en vilfarelse. Det, som er den inderste vilje i al religion, er at binde samvittigheden i ansvar, og dette øges altid. Den snevre ansvarsfølelse, som forfædrene i ældre tider troede at kunne nøje sig med, overgås langt af det moderne samfunds. Og selv om det uendelige og evige tages med, — i vore dage er dette mere end emne for blind tro; det bevises af slægtens største tænkere at være der. Rundt omkring og midt inde i det, vi ser og fatter, er noget med, som vi ikke ser og ikke fatter, det ved vi nu alle. Former og læresætninger skifter, men den hellige ansvarsfølelse stiger; ligesaa er følelsen af det uendelige og evige større, højere. I vor omsorg for slægten og staten mødes begge med en styrke som aldrig før.

Man nævner kongefølelsen som den magt, der næst religionen har grundlagt samfundet, og som næst den, ofte over den, har været plejet med størst omhu, men nu er i mærkeligt aftagende, — hos mange folk er den udsukt. Sandt nok; men hvad var det væsentlige i kongefølelsen andet end statsfølelsen, fædrelandskjærligheden, og når disse har skilt sig ud, må ingen undres over, at selve kongefølelsen er blit tynd. Her har atter formen skiftet, men den

30 hengivenhed, som samler et folk om dets opgaver, har aldrig været så almen eller så inderlig.

Med menneskehedens andre store fremgangslinjer på samme måde; man kan se, at de stundom bøjer et stykke til siden, men altid for kraftigere at bøje ind igjen;
35 man kan se, at tænkningen slipper former og billeder, som den lidt om senn har vokset fra; men aldrig, at den slipper retningen.

En af disse fremgangslinjer er ægteskabets. Vi kjender ikke menneskehedens ælste historie; følgelig heller ikke deres ælste sæder; men om et par af racerne tror
40 vi at vide, at overgangen til fast ægteskab skete gennem stammoderen. Ved hende fik barnene hjemstavn, slægt og arv, saa længe det var mindre sikkert, hvem faderen var; ved hende holdtes familien og samfundet ihob, idet hun altså uvilkårlig blev den, man bøjede sig for som den øverste.

45 Vi kjender intet til det omkast, som gjorde manden til familjens og samfundets overhoved og hustruerne til hans ejendom. Saa meget skjønner vi, at hans sejr har støttet sig til et stort, nyt religiøst system; endvidere, at den således vundne samfundsstilstand har holdt sig i tusenår; for den overgang i tænkning og sæder, som fod for fod gør kvinden til mandens jævnling i anseelse og ret og sætter op,
50 at der skal være én hustru hos én mand, den har alt gåt på i tusenår, uden at den endnu kan siges helt gennemført hos et eneste folk.

Historisk ses fremgangslinjen tydelig: *den, går mod altid strengere éngifte.* Kvinden, som i så langt et tidsrum har været optugtet til troskab mod én, er
55 naturligvis derved kommet længere end manden og virker paa ham. Siden naturvidenskaberne på en slående måde har irettelagt arvelighedslovene, der gjør mådehold til skyldighed mod slægten, har dette rejst en stærk bevægelse. Navnlig blandt de angelsaksiske kvinder har man med stor kraft gåt over til åbent arbejde for samme sædelighedskrav til mand som kvinde. Fra dem har bevægelsen nådd
60 frem til vore.

Somme påstår, at naturvilkårene kræver kjønsomgang allerede ved overgangen fra barn til halvvoksen, d. e. ved den såkaldte mandbare alder, og at megen åndelig og legemlig usundhed, tildels endog sygdomme, skriver sig fra, at dette
65 naturkrav overtrædes.

Herom har jeg henvendt mig til zoologer og læger (og det i flere land for ikke at

falde op i en ensidig ring). Hvad jeg nu meddeler, er de fleste af dem
70 samstemmige om. For at begynde med dyrene, finder vi, at i fri tilstand enten
mælder trangen sig først ved fuldvoksen alder, eller nødes de af de stærkere til at
vente. Og om husdyrene, som vi for vindings skyld har vænnet til at begynde
tidlig, og som lever under slige kår, at de må kjende trang til det, om dem ved vi
nu, at afkom af fuldvoksne dyr gir den stærkeste race, så kappestriden har
75 nødsaget opdrætterne til at ændre fremgangsmåde. I Norge er hele koslag blit
små, underordnede dyr, fordi parringen begyndte for tidlig; ligeså med
hesteslag. Man maa ikke her lade sig overtale af en enkeltstående undtagelse,
som det da overhovedet er farligt at ta de stærkeste eksemplarer frem for ved
dem at bevise, hvad en race kan tåle.

80 Om menneskene ved vi, at de lavere, d. e. vilde folkeslag oftest begynder svært
tidlig; men vi ved tillige, at jo tidligere de begynder, jo tidligere blomstrer de af.
Klima og øvrige vilkår virker ind. De civiliserede folkefærd har gjort
sammerønsel; nemlig at især kvinder skades af for tidlig omgang, og at barn af
85 sunde, fuldvoksne forældre er de stærkeste i livskampen. Naturvilkårene tilsiger
altså afholdenhed indtil fuldmoden alder; men vi har lært at krydse
naturvilkårene.

Somme svarer hertil, at trangen til omgang melder sig hos dem, som er stærke —
90 de svage tales der ikke om — nu som før ved mandbar alder, som engang var den
tid, sund ungdom kunde gifte sig; nu kan dette ske først langt senere, og
imidlertid hjælper naturen sig, som den kan. Denne selvtægt er følgelig
forholdenes eget bud. Det gjælder derfor at slå ned fordommen og vinde frihed.
Som vi har vundet den i det politiske, religiøse, sociale, skal vi også prøve at
95 vinde den i det sædelige. Engang var fuld afholdenhed livet igjennem det højeste
bevis på fromt liv; dette har vi fåt ende på; vi skal også få ende på den fordom,
der f. eks. nægter kvinden at følge sin trang; hun må i det stykke vinde samme
frihed som manden.

100 Om det, man her gik ud fra, var sandt, så kom det endda an på, om slutningen
blev den, som her er gjort. Forholdet er nemlig følgende: Højere dyr bruger en
længere tid for at bli fuldmodne end lavere; de højststaaende forholdsvis en
meget lang. På samme måde aftar avledriften, såat de højeste har sparsom afkom
med lange mellemrum, de lavere og laveste en overordentlig rig med korte
105 mellemrum. Udviklingens indflydelse på avletrangen synes altså at være den stik
modsatte af den, de andre gik ud fra, og den kan selvfølgelig heller ikke hos

110 menneskene være anderledes. Dette viser sig rigtig. Har kravene på udvikling
skudt vilkårene for ægteskab længer og længer ud, så har grænsen for fuldvoksen
alder flyttet efter. Hos os er manden ikke fuldvoksen før omkring fem og tyve
årsalderen, og kvinden ikke før omkring et og tyve års. Og mens de lavere
stående folk, ifølge Darwin, har et utal af unger, viser de højere mådehold.
Trangen til tidlig omgang må derfor bero på en opøvelse, ikke på naturkrav;
følgelig er den til at komme over.

115

Hvad særskilt *vor* stamme, germanerne, angår, så skrev *Tacitus* for henved to
tusen år siden om den: „Én kvinde én mand som ét legeme, ét liv, paa det at
deres tanker og begjær ikke skal gå videre, og at de skal elske ikke manden som
mand (alene), men i ham ægteskabets hellige lov“. Og han fortæller udtrykkeligt,
120 at germanernes „lange ungdomstid“ kom af „deres sene gifte“. At rose et folk for
at ha „en lang ungdomstid“ er at nævne det højeste bevis på dette folks kraft, og
at sige, at denne kommer af „deres sene gifte“, er at kjende lovene for racens
forædling. Blant sakserne, englændernes forfædre, var det fastslået, at
ungdommen skulde være afholdende indtil det fem og tyvende år — „for“, som
125 det heder, „at få større muskelkraft, højere vækst“ og dermed naturligvis også
ypperligere afkom. Jeg skal ikke her komme ind på, hvad som voldte, at ætten
tabte sans for legemskraftens fremgang og derved bragte hine sæder og love i
forfald; jeg skal alene minde om, at nu fatter de fleste, hvad her er forsømt og
glemt. Englands og Amerikas idrætsmænd og sportsmænd har delvis optat
130 samme lov, og med idrætten og sporten vil den vinde hævd igjen overalt. Når vi
taler om vilkårene for et lands forsvar, så står vi her foran det ypperste, og det vil
være en hæderfuld opgave for de små folk på denne vej at gjøre deres ungdom én
gang til så stærk.

135 Kjønslig afholdenhed gjør ikke sygelig, gir ikke visse sygdomme, når livet
forøvrigt er forstandigt. Blegsotten, som engang almindelig sagdes at „gå over,
når en blev gift“, har *Virchow* (og efter ham flere) vist at ha helt andre årsager;
såvel gifte som prostituerede kvinder kan få blegsot, ja barn på otte år. Megen
uren tale, megen usund litteratur er dræbt af denne ene oplysning. Om mændene
140 hed det længe, at de kunde bli sindssyge af kjønslig afholdenhed; videnskaben
satte op en rubrik i sygestatistiken: sindssyge af afholdenhed, Den er yderlig
tynd. Jeg tænker, man snart blir enig om, at af afholdenhed er ingen blit
sindssyg, men vel af at sætte sin fantasi på det. Herom senere. Sæt din fantasi
omtrent på hvad du vil, og du kan gjøre den til fordærv for dig. Vort norske
145 medicinske fakultet har afgivet følgende erklæring:

„Den i den senere tid her og der fremkastede påstand, at et sædeligt levnet og seksuel afholdenhed medfører fare for helbredden er efter vor enstemmige
150 erfaring urigtig. Vi kjender ikke noget tilfælde af sygelighed eller sygdom, der må eller kan siges at være forårsaget af rent, sædeligt liv“.

Vel at mærke: her står ikke „mening“, men „erfaring“, og derved må vi huske, at flere af disse mænd er ældre med stor medicinsk erfaring og med den rigeste
155 lejlighed til at udskifte den med andres. De yngre lægers tidsskrift — og jeg har ikke hørt andet, end at de beste af vore yngre læger fuldkommen står på højde med andre lands — har sluttet sig hertil.

En fremgangslinje i menneskehedens liv, så uendelig gammel og så dyb som
160 denne: *mod altid strengere engifte*, forlades naturligvis ikke på en del mere og mindre sansynlige grunde. Hvad som har fæstet sig i menneskehedens samvittighed som et grundvilkår for samfundet, alene et endeløst arbejde kan ændre noget enkelt i forståelsen af det, i synet på opgaven; denne selv slippes ikke. Hvad er samvittigheden? Enten vi underforstår gud eller ej, — i formen er
165 den det almene omdømme, som vi har tat op i os fra forældre og omgang, skole, kirke, samfundslærere. Og det almene omdømme er igjen summen af menneskehedens erfaring fra de første tider og til nu; dens røst i os har derfor endeløs arv. Ligefuldt kan den enkelte sætte arven overstyr; men slægten? I denne er den voksende.

170 Se på det historiske løb! For alene at holde os til denne ene sag og vor egen historie, endnu på Harald Haarfagres tid kunde mægtige mænd ha flereigestillede hustruer. Efter at dette havde slut, finder vi frillesønnen ligeberettiget til tronen omkaps med hustruens. Så blev også dette umuligt; men
175 ned i det sekstende, ja syttende hundreår træffer vi husbønder, endog præster, ikke uvillige til at låne deres døtre til en rejsende konge eller anden stormand. Også det blev umuligt; men hvad som foregik ved gilder, når folk blev fulle, og især efter (f. eks. ved de berygtede pølselag) behøver jeg alene at minde om. Endelig blev også dette bedre; men sæderne i forrige hundreår og i de første år af
180 vort gjorde endnu adskilligt tilladt, som idag vilde sætte samfundet i oprør. Fremgangen er åbenbar; det almene omdømme underlægger sig større og større område. Den enkeltes tilbagefald beviser intet.

Når man indvender, at i det skjulte er det lige galt, da godtgjør netop dette, at vi

nødes til at skjule os, på det mest slående, at det almene medvidende har blit os for overmægtigt. Dernæst tør vi trygt gå ud fra, at øves der ikke stærk tvang (en mindre stærk udretter intet), vil en vitterlig fremgang i det almene medvidende følges af en tilsvarende minkning af synd i det skjulte. Al etisk fremgang på
190 jorden har bestået i, at erfaringen har nødt flere og flere til at føle sig utrygge ved noget, som til da var trygt. Også i det etiske er der nogen, som så blir foregangsmænd, nogen, som villig følger, nogen, som er nødt til at følge, nogen, som ikke kan og ikke vil.

Hvad der må gøres for at minke de sistes tal, derom gjælder det; men at
195 nedstemme love eller vil følge, det er det modsatte af fremgang. Det blir aldrig de siste, som gir retning, men de første.

Særskilt hvad kvinderne angår, — vi så, hvorfor de her gik foran. Men menneskehedens tog er langt, og der er utvilsomt en mængde slægter, som
200 endnu ikke helt har nådd frem til engifte, og i disse er der kvinder, som sælger sig af nød, eller som står så løst, at de falder; men kvinder, som er værget af god arv, godt hjem, god opdragelse, religion, oplysning, arbejde, formue — det ene eller det andet, — kan de i stor almindelighed bringes til at slippe éngiftets samvittighed i deres kjærlighedsforhold?

205 Jeg læste i sin tid *Hans Jægers* bog: „Fra Kristiania-Bohêmen“; jeg havde ikke læst den til ende, var det ikke for at se, om tre kvinder af ret gode hjem, og som var stærkt eftersatte, kunde falde. Det anede mig, at vi her havde virkeligheden for os, og jeg blev spænt på udgangen. Nej, man fik ikke forført dem! Da tænkte jeg:
210 her traf de herrer paa reglen. Undtagelser er der naturligvis; men tror nogen, som ikke er besat af *satyriasis*, at det, som er indvundet for menneskehedens helse, ånd og karakter ved, at kvinden i stor almindelighed er blit tro mod éngiftets lov, skulde menneskehedens fremgangsvilje atter opgi?

215

2.

220 Endnu lever folkeslag i og ved Europa, som ikke har årket at gjøre engifte til lov for flere end kvinderne; mændene lever i flerkoneri. Hos de beste af flerkoneriets folk, muhamedanerne, lever dog mange i lige så strengt engifte som de beste af os; de har tildels dannet sekt på det. Jeg talte nylig med en professor i Upsala,

225 som har bodd længe blant muhamedanerne, og han sa, at engiftet hos dem er i
stærk fremgang. Flerkoneriet forveker folket; det ikke alene slapper ynglingernes
kappelyst og æresfølelse og gjør kvinden til en handelsvare, et legeme med saa og
saa høj pris; men hvad som er det værste, et sligt harems-bur gjemmes bort,
vinduerne vender ikke ud til gaden, men ind til gården; mændenes liv og idræt
230 har ikke kvindernes årvågne øjne over sig, samfundet ligger i halvmørke. Vi
behøver ikke at undersøge, hvad tab det blir, eller hvad for samfund har nådd
længst, deres eller vore.

Amerikanerne har havt flerkoneriet iblant sig, ikke alene i mormonstaten, men,
235 hvad vi har været uvidende om, i slavestaterne; det at eje slaver er uvilkårlig at
indføre flerkoneri. Mange med mig har vist været højst forundrede første gang,
de hørte, at den store slavekrig inderst inde også var en kamp om flerkoneri på
grund af den demoralisation, som dette liv drog efter sig.

240 Undertiden glemmer vi rent, at moralen er den øverste magt i vore samfund, saa
det er en vederkvælgelse at se, hvorledes denne sag, som alle fra først af overså, i
mindre tid end én menneskealder blev større end formue, velvære og liv! De
kvinder og mænd — for det var vitterlig kvinderne, som først tog forargelse og
vakte mændenes, det var også i denne sag, at de første gang trådte offentlig op
245 —, de kvinder og mænd, som begyndte denne store åndskamp, fik i førstningen
ingen til at høre; men da de nådde så langt, blev de overhøjede af hån og foragt
som dem, der vilde menneskenes frihed og ejendom tillivs. De stempleses som
fædrelandsforrædere, der sprængte staten i to, hvad som tidlig skjøntes at bli
følgen, hvis slaveriets afskaffelse blev lov. De havde derfor alt af anseelse imod
250 sig, prækestolene, domstolene (således en ved sin uretfærdighed oprørende
højesteretsdom!), pressen, kongressen, senatet og regjeringen, og efterhvert som
kampen steg, blev mange af dem dræbt partierne holdt møder, der talerne for
slaveriets afskaffelse blev skudt på; i et enkelt distrikt, som endnu ikke var stat,
Kansas nemlig, førte partierne åben krig. Disse modige foregangsmænd og
255 foregangskvinder rejste det amerikanske folks samvittighed mod slaveriet! Da
slavestaterne brød løs fra forbundet, la arbejder, håndværker, købmand ned sit
værktøj og sin bedrift og lod sig indøve i vaaben. Slavestaterne havde sørget for,
at overmagten i officerer, krigsmateriel og fæstninger var på deres side;
nordstaterne tabte også det første år og lit paa det andre. Men så langt ifra, at
260 dette gjorde dem modløse, samlede de sig bestandig flere, og de endte med at slå
dem og slå dem atter, til alle slaver var fri. Hvad for fred påla så sejherrerne?
Fangerne fik gå, også hærførerne, ogsaa oprørets regjering; de havde tabt, og det

var deres straf. Ikke én strimmel land toges, ikke én skillings vederlag, slaverne
265 blev borgere; dette var krigens mål, og det var nådd. Verdenshistorien ejer intet
større vidnesbyrd om krig for et moralsk princip, eller om en fredslutning, som
strengt holdt sig alene til det. Jeg har været lykkelig nok til at komme sammen
med en og anden af dem, som dengang var med at vække det moralske ansvar;
nu sist i Paris med *Elisabeth Stanton*. Jeg har hørt dem tale om flerkoneriet, som
270 endnu har deres harm fra da. For at gi et skøn om denne harm skal jeg citere
noget af *Robert Ingersoll*; det ryger af hans ord som af en slaglinje. Han siger:
„Alle verdens sprog kan ikke male den fordærvelse, flerkoneriet drar ind over
samfundet; kvinden blir et bytte for list og magt, manden glir fort bagover igjen
i vildskab og forbrydelse. Af min sjæls dyb hader og forbander jeg enhver
275 samfundslære, som ikke gjør et rent og helligt hjem til hjørnesten. Al civilisation
hviler på familjelivet, dyderne gror omkring det, sætter klase og blomst og dufter
ind over arnen, der én mand elsker én kvinde. De rigeste ord i verden er: min
forlovede, min hustru, far, mor, mit barn. Uden disse ord er verden bare et
lejested og menneskene bare dyr“.

280 Hermed er vi nådd frem til det, som jeg nærmest har trådt op for. Det
flerkoneri, som mange af os har drevet i ungdomstiden, er *det* ganske uden
skade, sætter *det* slet ingen mærker? Eller slettes disse mærker ud, straks en bliver
gift? Er virkelig endnu nogen så dum at tro det?

285 Det at dele sig ud i småt til mange gjør styrkekilden i vor natur til vor største
svaghed, leder kjærlighedstrangen vild og forfalsker skønhedslængslen. For at ta
det siste først: tror nogen, det er lidet, at skønhedslængslen forfalskes? I den
alder, vi fremfor enhver anden kan kalde grundlæggelsens, fordi da går alle ind
290 til viljen, i ynglingealderen nemlig, har netop vor skønhedsfølelse den stærkeste
magt over os; den afgjør enten rent alene eller ihob med andet, hvad vi vælger og
vrager. Vi er i den tid som et piano, der stemmes streng for streng, flere i hver
tone; i hjem, i skole, i omgang, i hver bog, hver begivenhed, som ildner vor hu,
stemmes vi, indtryk for indtryk. Og så hænder noget, — noget på snigveje, *mod*
295 samvittighed, *mod* forældre og godt selskab, noget, vi skamrødmer ved, —
hænder, fordi vor fantasi blev smittet af rådden snak, forført af slet omgang,
fristet i sin drift, så den skilte sig ud fra det rene i vor skønhedstrang. Dette
virker fuldstændig som gjordes vort væsen ustemt. Blir det ved indtil
forhærdelse, så er vor evne til valg mellem stygt og vakkert virkelig skadet, med
300 den vor moralske dom i valg mellem ædelt og råt. Mangen en mand har gjort et
galt livsvalg, fordi han var skjæmt i sin skønhedsfølelse. Og det viser sig i mere

end i det. Det nytter os ikke, som vi ofte gør, at pege på mænd eller kvinder, som har „fin smag“ eller som endog skaber store skønhedsværk, trods at de har
305 ført et urent ungdomsliv. At sammenligne sig med de stærkeste er altid farligt. Ingen ved forresten, hvor meget finere deres smag havde været, eller hvor meget større kunstværkets naturlighed og sindsmagt, om deres eget sind havde holdt stemning. Desuden kan den, som er sjælekjender, se det straks i smagen som i værket, at her har noget været skjæmt; et urent sind sætter altid mærke; der må
310 gode barnehænder og megen tro kærlighed til for atter at lokke hel velklang. „Den rene er den stærkeste“, siger *Zola*, og det gjælder især i dette strøg. Den store menneskekjender *Balzac* taler om „den hvide magi“, at dens tryllekraft er over al anden; den sorte, den dæmoniske kommer ikke op. Tusene af legender helt fra Indiens *Sakuntala* til Englands *David Copperfield* skinner af
315 denne sandhed som den højeste, menneskene har levet sig til.

Og kærlighedstrangen? Hvem har en skønnere end den unge mand, som går ud af et godt hjem? Der er ikke grænse for, hvad offer han havde lyst til at bringe, når hans hjerte gribes. Denne ædle trang ledes „i den grundlæggende alder“ ind
320 på en afvej og taber sig i ufyse. Altfor ofte mister den sin kraft, i hvert fald er den skadet i ungdomstiden; vi kan sjelden høre koldere, hårdere domme, egenkærligere, grusommere spot end unge menneskers, som har forrådt sin kjær- lighedstrang til skjøger.

325 Efterhvert som alt til kjønslivet hørende blir bedre undersøgt, vil man også bli klarere over, hvor umuligt det er at gi efter i noget så centralt for væsen og vilje, uden at man øves op til at gi efter i mere. Her er dybe love, som en for en vil lægges åben. Jeg skal pege på en par. Vi læste som barn om hine østerlandske og romerske despoter, som var så grusomme; vi læste, at de tillige var så vellystige.
330 „Vellyst og grusomhed følges ad“, stod der. Vi skjønte ikke sammenhængen, før vi blev voksne, og kanske mange af os ikke da heller. Jeg for min del anede ikke, hvor dyb den var, før jeg læste hos *Darwin*, at sansynligvis stammer den fra en tid, da hannerne dræbte hverandre i kamp om hunnen, der sad og ventede på sejrherren; der er blodsmag i det. Og forfængeligheden! I den grundlæggende
335 alder (ordet kan ikke ofte nok gjentages) blir den så uudslettelig stærkt indøvet ved at vi på disse veje stadig har os selv som på udstilling. Så stor er magten, den får over os, at længe efterat vi har vundet herredøme over vor sanselighed, narrer den os ind i det meste af vor fortræd.

340 Se til et folk som franskmændene, der den mandlige ungdom åbenlyst gir sig

hen til mangegifte i den grundlæggende alder. Helt sikkert vidner historien (og især enkelte mænds og kvinders efterladte optegnelser), at også hos dem har sædelighedsarbejdet fremgang; bare fra forrige hundreår og til nu er den
345 betydelig. Endvidere ser vi, at fordi ungdommens mangegifte hos dem foregår åbenlyst, tar dette folk ikke så dyb skade på sin samvittighed, sin sanddruhed, sit mod som vor, der altid må ind på snigveje. Men ustadigheden af altid at skifte gjenstand, og behagesygen, forfængeligheden af altid at skulle erobre en ny er større end hos noget andet folk. I mangegiftets kapløb gennem tusenår er
350 navnlig forfængeligheden vokset op til en sådan alt andet overrørende magt, at den tør kaldes dette prægtige folks værste fiende, man kunde fristes til at sige deres eneste; den har skaffet dem alle de andre.

Jeg henviser i så henseende til folkets levnetsløb. Hvad er et folks offentlige liv
355 andet, end de enkeltes private én gang til? For ikke at gå længer tilbage end til Frants den første, Henrik den fjerde, Ludvig den fjortende, femtende, revolutionens handlende mænd og tilsist kejseren . . . for en forfængelighedens udstillingssyge med grusom foragt for menneskeværd, — for en forfængelighedens overdrivelse indtil selvødelæggelse! Det påskud, som „den
360 tredje“ kejser tog til den siste krig — atter igjen for en samvittighedsløs forfængelighed, for en sikker regning på nationens, for en hovedløs overvurderen af egen kraft og blindhed for andres. Republikken — om den skal bli republik, altså noget mere end kurator i det monarkiske opbudsbo, — republikken vil vinde, dersom den tør gå ikast med nationalforfængeligheden i
365 hævtanker, kolonisationsforetag, embedsluksus, kostbare statsvaner, pralende hær og flåde; — om den for alvor vil demokratisere. Uden det kan vi på forhånd spå dens endeligt ved de utålmodige, som er de lidende.

Når den tid kommer, at man i historien søger efter personligt ansvar med større
370 sjælekundskab og derfor på en kraftigere måde end hidtil, hvad vil her ikke opdages! De største afgjørelser for folks skjæbne i hundreår vil f. eks. kunne føres tilbage til et enkelt eller et par menneskers stormandsgalskab. (Som vi alle ved, har stormandsgalskaben sågodtsom sin eneste årsag — arvet eller selvskyldt — i den store kjønssygdом). En læge, som var en skarp sjælekjender, har engang
375 gjort mig opmærksom på historiske skikkelser, som i ord og handlinger på det mest slående viste stormandsgalskaben; med disse mærker som vejledere kunde vi ane, hvad denne ene sygdom har ødelagt for folkenes arbejde og fremgang! Og vi behøver aldeles ikke at tænke os til langt bortliggende land eller til store krige for at finde sygdommens udslag i politiske begivenheder. Men for ikke at

forarge skal vi bli i det fremmede, — og ta en anden følge af ungdommens almene mangesgifte, nemlig manglen på selvstyre, på mådehold. I den grundlæggende alder at gi efter, atter og atter gi efter, det blir, som vi har sagt, til indøvelse i at gi efter, *i mere, straks lidenskab kommer over en*. Se den ellers så
385 selvagtpågivne, omhyggelige, ordentlige franskmand! Tar lidenskab ham, så taber han alle disse egenskaber, d. v. s. al modstandskraft; så åbner sig en afgrund lige ved siden af ham, og han styrter i. Denne afgrund flytter med ham, hvor han færdes, ind i den offentlige forsamling, der han kan bære sig ad som gal, ja, ud på slagmarken. Afgrunden oplader sig og sluger tusener, just som
390 fædrelandet stærkest trængte til roligt mod. Frankrigs store forfattere har endelig opdaget afgrunden, og vi kan sige, at det stinker over al verden, af hvad de nu drager op af den.

Ej heller bør vi glemme blant de følger af indøvet mangel på mådehold, som går
395 langt ud over kjønslivets grænser, at en mands livsevne løber ud, just som den stærkest trængtes. *Mirabeau* samlede i sin sjæl alle stråler af revolutionens omskabelsestrang; da han faldt, blev der mørke og strid; men han faldt af mangel på mådehold. *Gambetta* var den tredje republiks strålende, geniale foregangsmand; han gav den både mål og ære; nu ligger den fast i et uføre. Men
400 også han faldt af mangel på mådehold, faldt ligesom *Mirabeau*, da han stærkest trængtes til.

I vesten af Amerika skulde en berømt politiker gjen vælges til senatet i Washington; valget foretages, som vi ved, af vedkommende stats lovgivende
405 forsamling. I denne rejste sig en ætling af en gammel puritansk familje op og sa: „Jeg har set vor berømte politiker i Washington gå fra et gilde til et offentligt hus; men den, som kan bedrage sin hustru, kan bedrage flere“. Kandidaten blev ikke gjenvalgt. Når kommer den tid, at dette mål blir lagt på os alle?

410 Al fremgang har kraft til selvstyre som første vilkår; derfor skulde den afgjørende indøves i den grundlæggende alder, indøves stærkest i dette, det mest centrale for væsen og vilje. Vi kunde dra frem følgerne også i det private liv af, at dette forsømmes, følgerne i den upålidelighed og karakterløshed, som alle klager over, men hustruen og barnene højest, i den nervøsitet, som slægten lider under,
415 i det tab af overskud på livsglæde, som præger familjeliv, omgang og literatur. Men dette er ypperlig gjort af samtidige forfattere; jeg går det helt forbi for at fæste synet på noget, som sjeldnere ses, og som især kvinden lader, som hun ikke ser, selv når hun ser det.

Det er, at en vel indøvet flerkonemand aldeles ikke er færdig med det, fordi om han blir „lovlig“ gift. Hvad er det? Det er at elske kjønnet, og det er selvsagt, at ingen vielsesattest gjør ende på det. Er han ikke så heldig at få en hustru, han iallefald efterhånden lærer at elske, barn, han skammer sig for — jeg kjender
 425 rørende eksempler på det —, eller en stilling, han ikke tør sætte på spil —, han forgår sig, og det helt opi oldingealderen; for det slutter ikke. Selv om dette altsammen er tilstede, han forgår sig ofte endda; lysten er der altid, og alene omstændighederne redder ham. Dette skulde manden tilstå og kvinden vide, og ingen lege skjul med. Var det alment kjendt, hvorledes det er, vidste navnlig *den*
 430 *gifte* kvinde, hvor ofte, og hvor naturligt det er, at hun bedrages; eller fandt manden mod til for slægtens skyld at tale ud, idet han nemlig turde gi sit bidrag til, at slægten kunde nå længer, end han havde nådd, — å så behøvedes neppe mere! Så med tunger og slå med skam. Så vilde mange hjem ryddes for en magtfuldere opdragelse end den som nu kaldes så. Kanske skete der da
 435 revolution i skolen, vi stunder så inderlig efter den; kanske fik endelig literaturen og kunsten noget af „den hvide magis“ kjæmpekraft, og bladene vågede ikke som nu at la det gli, eller endog selv at tilsøle fantasien.

Lad os endelig her ikke bare tænke på flerkonemandens eget hjem, og hvad *der*
 440 ødelægges — på forhånd eller når han er blit husfar; lad os vel så meget tænke paa *deres* hjem, som han slår ned i. Det er en skam, når selv præster har rejst sig mod mig med den indvending, at her kan ikke stilles samme krav på troskab til manden som til kvinden; når kvinder forgår sig, så smittes hjemmet. Det smittes kanske ikke, det hjem, hvis kone eller datter det går ud over? Hvem er det især?
 445 Vore tjenestepiger, sypiger, arbejdersker. Også de blir engang „lovlig“ gifte; selv prostituerter kvinder blir det, så lidet er endnu ansvaret. Vi kjender jo arvelighedslovene, vi ved, at dette blir letfærdighedens arv ned i af kommet. Denne flerkoneriets årvisse underminering af samfundet vil en dag vise sig forfærdelig; det kommer til at sprute os om ørene; i de store byer truer det stygt.

450

Jeg slutter ikke denne part af udredningen, før jeg har mindet om flerkoneriets høst af kjønssygdomme. Vi nævnte før „stormandsgalskaben“, en af disse afledet sygdom; den er stærkere udbredt, end mange skjønner. Vi ser i det hele tat så dårligt, når det gjælder dette strøg; det er først nylig tat alvorlig under arbejde.

455

Som jeg holdt på at forberede, hvad jeg her går over til, nævnte sig, en kvæld nogle navn, — venners fra min ungdom, og efter dem fleres, deres navn, som

blev dræbt eller gennemskudt i sin livskraft af den store kønssygdom, og som er
460 komne til min kundskab nu i en menneskealder. Naturligvis huskede jeg dem
ikke alle, men bare dem jeg huskede — for en skare!

Og blandt dem så mange begavede! Disse er de kraftigste og farer derfor ofte
uvornest, så det tab, samfundet lider på denne ene konto, er langt sværere, end
465 man i almindelighed forstår. En, om hvem jeg trygt tør sige, at han havde alle
vilkår i sig for at bli et verdensgeni, døde ganske ung af denne sygdom, dog ikke
før han var en berømt mand. En anden landsmand, som naadde verdensry,
ligeså.

470 Ingen må tro, at denne sygdom er en slags plebejer; den er rundt om os i alle
samfundets lag, og den når op til tronen med. Jeg talte engang med en
kjoenslæge, som nu er en af Nordens største operatører. Vi kom ind på forslaget
om de kortvarigere forbund mellem unge mænd og kvinder, som nylig er gjort,
og vi var enige om, at for de fleste kunde dette bli en glidebane. Han sa da, at om
475 intet andet talte imod slige forslag, så vilde det, at også kvinden lettere kunde
smittes, være mere end grund nok; for så fik hun enten intet barn eller ofte de
elendigste.

Vi kjender ikke til, hvor indgående denne sygdom i den sidste tid er studeret og
480 dermed gjenindsat i den rædsel, som der med rette skal stå af den. Vi ved ikke, at
disse dårlige tænder, øjne, øren er selvødelæggelsens arv til os fra nogen før os; at
disse græsselige benskader eller anden legemlig vanførhed, som udstiller sig i
gaderne, i almindelighed også er derfra. Jeg tror, at slige bøger, som nogen af de
siste fra franske fagmænd, skulde sammendrages og overføres på vort mål. Intet
485 vækker samvittighederne således som viden.

490 3.

Hvorledes skal vi gå ikast med det mangegifte, som sætter så dybe mærker i
slægtens karakter og ødelægger dens helse?

495 Det gjælder her at møde ligegladhed og håbløshed — langt mere end at
modlægge dem, som tror, botemidlet er at gi fuld frihed. Det siste er imod

ægteskabets historiske fremgangslinje; det går aldrig. Men den, som hver gang denne store sag kommer på dagsordenen, overvældes af de oplysninger, som da styrter over en og taber troen på den sikre fremgangslinje, eller synes, at noget særskilt arbejde ikke nytter, ham maa vi prøve at gi håb og mod.

I London drar den dag idag en mand omkring med en håndvogn, som der står et stort bur på, og i dette en hund, en kat, nogen rotter og mus, en del småfugl. Når det er koldt, slutter hunden og katten sig sammen, og rotterne, musene, fuglene tyr til disses varme pels. Således kan tusenårs fiender gøres til venner i ét eneste slægtled, og endda tviler nogen om opdragelsens magt?

Dengang de videnskabelige bevis for arvelighedslovene blev alment kjendte, opgav mange troen på den; alt var arv, og mod den nyttede det ikke at stride. Men efterhvert som man trængte dybere ind i emnet, fattede man, at arvkrydsningen er så rig; man kan gå ud fra, at ingen eneste bare har dårlig arv; det gjælder i hvert enkelt tilfælde at finde de tråde, som kan tvinnes sammen til at bli de stærkeste. Så langt fra er det, at arvelighedslovene gjør opdragelsens arbejde unyttigt, at de tvertom tilfører det den største hjælp, ja, kommer til i meget væsentligt at omgjøre den.

Vi har glat væk gåt ud fra, at hver mor var den beste opdrager af sine barn. At hun *kan* være det, ved vi alle; men at hun altid er det? Hvem blir fortrinsvis gifte? De vakreste og de rigeste, d. v. s. de, som gjerne har været foretrukne og forvante, og altså hverken har det tålmod eller den selvfornektelse, som er vilkår for opdragelse, ej heller den menneskekundskab, som skal til. Det er nemlig ikke dem, som altid bydes op, der ser best, det er dem, som sidder over; *de* opdager selskabet. Så det hænder altfor ofte, at en hustru selv må gennemgå en grundig opdragelse, før hun kan opdrage andre; det hænder altfor ofte, at barnet arver moderens fejl, og så banker og kjæler moderen dem ind i barnet én gang til. Og hvor liden den er, den viden, som en ung hustru går til opdragelsen med! Hvor skulde hun også ha lært den, hvis hun ikke har havt fire-fem søsken efter sig? Hun ved neppe, hvordan et barn skal stelles og linnest, end sige det videre. Hvad særskilt *det* angår, som vi her har for os, henviser jeg til en bog af doktor i medicin mrs. *Blackwell* (i forkortet stand oversat på dansk, Gads forlag, Kjøbenhavn), der det fortælles, at allerede mens barnet ligger i bleerne, må der tas hensyn til det, som skal forberede en sædelig opdragelse. Hvor mange mødre ved sådant? Men med den kunnskab, vi nu begynder at få, vil forældre spørge sig selv, om de også er de beste opdragere, eller om de ikke må søge hjælp. Navnlig

når det gjælder fortrolighed, som er et uomgjængeligt vilkår langt ind i den voksne alder, — savner forældrene evne for den (og det kan jo let hænde), så skaf en, som har den! Med fortrolighed menes ikke alene fra barnets side, men der
540 må tales åbent med barnene om arv, som de skal komme over. Opdragelsen må bli årvågent samarbejde. Arvelighedslovene tilsiger dette.

Den skønneste, fortrøstningsfuldeste af alle disse love, den om „varieringer“, har i senere tid været nægtet, men er blit hævdet med uimodståelig styrke. Jeg
545 ved, at jeg kan eftergive den i min egen familie; de fleste af Dem vil kunne gjøre det i Deres. Loven er, at om jeg har arvet et godt anlæg og arbejder dette ud, mens jeg er ung, til en stor færdighed, til en *talent*, og jeg senere får barn, så *kan* barnene arve, ikke alene af anlægget, men af den kraft, jeg har lagt i arbejdet. Når man miskjender loven, kommer det vist især af, at man vil se anlægget arvet i
550 nøjagtig samme form (f. e. et kunstanlæg), mens indvirkning fra anden kant naturligvis gjør, at det ofte optræder i en anden. — Og på lignende måde: om jeg har arvet et dårligt anlæg og i tide arbejder dette væk, fordi jeg har havt forstandige opdragere, som har sagt mig, både at jeg havde det, og hvem jeg havde det fra, og har bedt og velsignet mig om at komme længer end f. e. de selv
555 har årket; om jeg var så heldig at vinde over det og gjorde dette i ung alder, så *kunde* barnene arve af den styrke, jeg la i arbejdet; for dem faldt det altså lettere. Ikke alene har jeg så strævet for mig selv, men for min slægt i næste led og derved for alle efterfølgende. Når denne store lov blir lært i alle skoler, præket i alle kirker og praktiseret i hjemmene; naar den blir så alment kjendt og trodd, som
560 arvelighedens almindelige nu er, da vil *den alene* omgjøre opdragelsen.

Vi nævnte skolen og kirken. Hvem er det, som i reglen nu gjøres til skolemestere? De som har aflagt gode kunskabsprøver. Er *det* det samme som at være en god lærer? At forstå at gi barnet en lekse, gå den vel igjennem og så pille den ud af
565 barnet igjen er det nok? *Det* kan enhver træhest øve sig op til. Nej, alene den er lærer, som i den hellige time, han eller hun har barnets sjæl åben i tro og videlyst, ikke alene forstår at lægge emnet klart tilrette, men i og med emnet skinner af lære og væsen således på barnet, at det får lyst og tro på mere end lærerens ord. Alene den, som kan dette, er „skolemester“, og andre skulde aldrig bry sig med
570 det. Med andre ord: indi enhver lærer må der være en opdrager; han må være *et etisk talent*. Vi nævnte før, at talent var at arbejde et anlæg op til en stor færdighed. Nuvel; der er hele slægter, som er komne længer i det gode end andre, og blandt disse igjen er der somme, der er det så helt, at det at tale med dem er at bli klar, og det at omgås dem: aldrig at ha lyst på andet end godt. Disse er etiske

talenter. Alle som én har de kald for og hug til lærergjærningen; men der er noget i vor måde at ta denne på, som holder de fleste borte.

Jeg stod engang i skolen hos et etisk talent, en liden skole, som kunde overses.

580 Jeg sa, da vi kom i énrum: såvidt jeg forstår, er der ingen på denne skole, som driver selvbesmittelsens last. Nej, svarte han, den tror jeg, vi har fåt ud. — Hvorledes det? — Jo, jeg kan, tror jeg, lægge armen om et barns hals og tale sagte med det. — Det er vel ikke gjort med det? Nej, så prøver jeg at tale åbent om dette med dem alle. Og nu er det kommet derhen, at barnene passer på
585 hverandre; ingen kontrol er så stærk som barnenes indbyrdes. — Han la til, at denne last kommer ikke af naturtrang; naturen retter sig selv. Den er i den grad *ikke* naturtrang, at ingen, som ikke har været ude for et ondt tilfælde, kan komme på det, uden at nogen anden lærer dem det. Men denne last herjer de fleste skoler, den er ikke til at rydde ud, så lidet løser skolerne endnu sin etiske
590 opgave. Vi sender barnene did for at bli bedre og sender dem altfor ofte ind i hin last, som er indgangen til flerkoneriet og dermed opøvelse i den karakterløshed og upålidelighed, som gjør livet så uudholdeligt.

Når skolen engang ordnes af etiske talenter frit efter deres egen vilje (og dertil
595 kommer det senere eller tidligere!), så vil ikke alene al slags idrætsleg og legemligt arbejde bli dele af opdragelsen i skole som hjem anderledes end nu; men man vil ikke kunne tænke sig en skole uden en læge som lærer, vel at mærke: en læge, som selv er et etisk talent; der er nok af dem, som ikke er det. Kvindelige og mandlige læger. Skolerne må bli fællesskoler, der kjønnene fra unge af kan lære
600 at omgås hverandre som kammerater og ikke som nu stå skilte og se på hverandre som rare fugle og få fantasier derefter.

Men sålænge skolen ikke engang har opdragelseslære som fag, skjønt det at vide at skjøtte sin legemlige og åndelige helse (og sit afkoms) er det vigtigste af alt
605 (*Spencer*), så kan vi ikke vente øje for det mere.

Også i forholdet til præsten følger vi nu en tradition. Det at kunne holde en tale er blit hovedsag; men det at være i samfund med sine trosfæller (og dette er ikke alene hovedsagen, men hele sagen) er sjældent. Første vilkår herfor er at begynde
610 med barnene. Som nu at overgi indøvelsen i kristendom til enhver, som har aflagt eksamensprøve i religionskunskab, er mere end letsindigt. Enten har barnet fåt et gudsforhold, som det gjælder at styrke, eller dette skal først stiftes; begge dele kræver særegne anlæg og livserfaring. Sådant har flere i menigheden,

615 måske især kvinder, og *disse* må hjælpe præsten (som i Amerikas og Englands søndagsskoler). Lad så skolen være skole og indøvelsen i kristendom noget helt for sig. Kanske ungdommens hang til det, som ender i flerkoneri, da fik modvægt, — på den ene side i virkelig viden, på den andre i et alvorligt gudsforhold.

620

Men det forstår sig, at grundvilkåret herfor maa være den lille præst hos de få og ikke den store præst for tusen i en stor menighed.

Jeg spår, at vokser *det* krav op til at bli alvorligt, som nu stilles til ungdommens
625 sædelighed, så vil det omgjøre vor opdragelse, vor skole og vor kirke.

Og det vil gjøre mere.

630

4.

Vi begyndte med at sætte den fuldmodne alder, omtrent 25 år for manden og 21
635 år for kvinden, som den slægten i almindelighed måtte vente på, før ægteskabet burde indgås. Ligesom dette mål hidindtil ikke er sat således op, at det har grebet menneskenes vilje, således er heller ikke livet indrettet på det.

Mange svarer, at heller ikke ved fuldmoden alder kan folk nu gifte sig. Det kan
640 så være; en stor del når ikke til; men den største gjør det. Og jeg gad se, når målet blev alment kjendt som det naturgivne rette, derfor også alment vedtat, om så ikke livet indrettedes mod det. Om f. e. ikke staten blev nødt til at opgi krav til ungdommens studietid, som går stik imod naturen; om ikke også mange forhold ellers maatte lempe sig. Det er så underligt med det, som alle vedgår at
645 være ret; det ejer en stor ordningsmagt.

Andre svarer, at den ungdom, som holdt sig kysk til da, blir umådeholden i ægteskabet. Kan hændes; men at den, som har lært afholdenhedens kunst, ogsaa har *lettest* for at bli mådeholden i ægteskabet og — navnlig mådeholden til ret
650 tid —, det vil nok være reglen.

Der har været ivret mod tidlige forlovelser, og især fra æstetisk stade. Fra moralsk

655 tror jeg, de tar sig anderledes ud. Ikke netop forlovelser med håndslag og pagt;
de tidlige går neppe så for sig. De består vel i, at *hun* føler sig sikker på, at det er
hende, han mener, og *han* kan gi sit liv på, at hun vil vente på ham, og så venter
de. Havde vi kunskab om, hvormange slige forlovelser har båret over fristelser,
så velsignede vi dem. Naturligvis, dersom det skal bli til ægteskab, må de unge
660 undervejs ærligt ha byttet ud, hvad som går til hjerte eller vilje af alt det, de har
lært, så de fremdeles holder takt og fodlag. De lykkeligste ægteskab på jorden har
været en del af disse; i ingen anden alder end vor første ungdom er vi så sikre i
følelsen for det med vor egen natur samhörige, d. v. s. så ovenover alle andre
hensyn end dette ene.

665 Men skal et ægteskab få indgås i fuldmoden alder (eller noget så nær efterat den
er nådd), må hverken parterne eller deres forældre møde op med store krav til
indtægten. Kvinden har hidtil ikke kunnet eller villet bære sin del til ernæringen,
har derfor ikke sat krav, efter hvad hun selv evnede, men efter hvad hun faldt på.
Kvindens selvstændigere opdragelse og undervisning vil efterhånden gjøre ende
670 på sådant.

På landet hos bønderne er køkkenet det største rum i huset; dér samles alle til
måltiderne, dér holder de sig, når de har fri. I Amerika blev jeg glad ved at se det
samme i byerne hele middelklassen over og tildels udover den: et stort, lyst, vel
675 ventileret køkken som det fornemste rum i huset, en komfur, som ofte var et
lidet kunstværk, ofte sofa og tæppe på gulvet, og til sine tider åbne døre og gratis
varme ind til de andre rum. Således har i Amerika mange unge børjet, som
senere har nådd stor velstand. Hos os ligger dagligstuen og spisestuen for sig; en
smal, lang, mørk gang, omtrent som en tarm, fører fra disse ud til køkkenet,
680 ikke større end en skikkelig blære, og inde i den går nu en tjenestepige og stuller
for sig selv, en, vi intet ansvar har for, og intet med forresten. Den unge frue
sidder i stuen og passer sin næse for madlugt. De, som svarer, at krav på luksus er
et vilkår for fremgang, svarer jeg, at de godt kan nå frem til luksus, om de børjer
med køkkenet.

685 Her er altså et af de vilkår, som jeg tror må bøje sig, hvis vi får sat op det mål, at
fuldmodenhedsalderen er ægteskabets naturlige. Og mange med det.

Somme har sagt, at straks barnene kommer til, går idyllen istykker; den ene af
690 parterne kan så intet videre bidrag gi til ernæringen. Men også det vil ordne sig
anderledes, hvis det blir alment, at to unge, som kan ernære sig ved

fuldmodenhedens alder, flytter sammen i ægteskab. Barnehaverne er indledning til det.

695

De, som ivrer for ægteskab uden barn som eneste vilkår, synes mig at være inde på en farlig afvej. Men er der tale om ægtefæller, som *ikke kan* være mådeholdne, og navnlig ikke til ret tid, og der altså alene er valg mellem at få for *mange* barn d. v. s. dem, man ikke ønsker, ikke kan ernære, ikke opdrage, — er der alene valg mellem det og et ægteskabeligt samliv *uden* disse følger, så vilde det være dumt og fejgt ikke åbent at tilstå, at det første er det værste.

700

Det er grejt, at hvordan man stiller sig, så blir et stort tal stående udenfor ægteskabet. Og her må jeg mod de nyeste samfundslærere på området få lov til at ta de tusener i forsvar, *som slet ikke vil gifte sig*. Jeg tror, det er noget af det sundeste i de senere tiders selvstændige tænkning, at så mange har opdaget, at ægteskabet ikke er alles mål, navnlig ikke alle kvinders, som før lærtes. Jeg tror, der er en stor, stor mængde, som ikke er skikkaet for det. Hvorledes skulde det gå os, om det ikke var så? Er vi taknemlige nok mod de tjenestekvinder, som de har fåt os eller barnene kjær og ikke alene gjør vort hjem til deres, men gjør det til hjem for os? Regner vi efter, hvad vi skylder dem, for at vi har det trygt og hyggeligt? Om alt det, som var godt i samfundet, gav lys fra sig, og vi stod på et højt sted og så det, og alle de lys sluktes, som vore trofaste, dygtige tjenestekvinder gav livet, — der vilde bli mørkt! Og lærerinderne, som (frivillig eller ufrivillig) har opgit at stifte eget hjem mod at gjøre skolen til hjem for vore barn, og er lykkelige i det og lykkes i det, så det for en ikke liden del skyldes dem, at vore barn engang stifter hyggelige hjem, — har vi mange større velgjørere iblant os? For det er dette, de er, både disse og vore gamle, tro tjenestekvinder. Og hvis vi var komne så langt, at vi ærede kvinden for det, hun er i sig selv, istedenfor i hende at ære hendes far eller ægtefælle, så ved jeg, at på højtidsdagen var det en slig velgjører af vort liv, vi førte tilbords blant de beste, og også ellers hædrede og lønnede anderledes end nu.

705

710

715

720

725

730

Tallet af dem, som ikke kan gifte sig, og som heller ikke kan styre sin kjønsattrå, især når drik kommer til, er endnu så umådelig stort. Meget af det, som rejser attråens fantasi, så langt fra modarbejdes, at samfundet tar det under sin varetægt. Det møder os i byerne på hvert gadehjørne, det er indarbejdet i vor literatur og kunst, det lokker i hvert teater, hver kunstudstilling, det breder sig i aviser, udsalgssteder, flytter med ind i husene som udstyrsluksus, baldragt, sæder. Samtidens smag er ikke fravendt fristelsen, men vendt til den. Endelig har

dette vakt ansvar.

Men samtidig er så mange (og navnlig i Norden) meget strenge mod dem, som
735 bukker under! Jeg forklarer denne modsigelse deraf, at der er noget, som trods
vor overtrædelse holder os på fremgangslinjen, ja gjør os ubillige i vor iver for at
andre ikke skal komme udenfor. Det være hermed som det vil, — vi må forstå,
at skal vi være hjælpende og ikke alene dømmende, så må vi ikke skræmme.
Navnlig når barn kommer til og barnet elskes, må dette få læge sin mors brøde;
740 vor kjærlighed til slægten tilsiger det. Selv de værste forgæelser kan tas for sygdom
og stå til at helbrede. I Frankrig findes allerede en række sygehjem for
nervesvækkede, d. e. mennesker ødelagte af drik, morfin, opium, hor; mange
gjennemgår der med held kure, som for nogle år tilbage vilde synes under. De
værste, de, som har bragt sig selv på dødens rand, kan ofte komme ud igjen
745 karske på helse og vilje. Selv efter tilbagefald gjøres det om igjen både én og to
gange. Her er vi inde på noget, som efterhånden vil vinde fast metode, og da vil
snart også hos os slige hjem rejse sig i landets forskjellige dele, og om ikke før, så
kanske da vil nogen og hver få øjnene op for, at her står vi foran en *sygdom*, arvet
eller pådraget, som kræver hjælp.

750 I sammenhæng hermed vil jeg fortælle dem, som har ført sit kjønsliv på afveje, at
der findes råd for det, selv for de værste. Betro jer bare til nogen; allerede i at
søge fortrolighed ligger hjælp; men da vil I få bedre mod til også at gå til en læge.
I ved kanske ikke, hvor langt videnskaben her har nådd.

755 For at få folk til at indse, hvor barmhjertig hjælpsomme de her må være, vil jeg
nævne, hvad en berømt antropolog siger: „I vore årer går blod fra de mennesker,
som røvede, kjøbte, solgte sine hustruer, vi kan endnu overfaldes af
kjærlighedsformer, egne for australerne og hottentotterne, ja af endnu styggere,
760 som kanske fandtes hos folk i tidligere jordlag (epoker). Fortid, nutid, fremtid er
således sammenvævet i den menneskelige skabning, at her må vises varsomhed.
Men hvor langt har vi dog alt nådd? Vi kan omsætte vor attrå, vi kan elske til
døden, uden at kjønslidenskaben mættes; vor kjærlighed kan fri sig helt fra
instinktet og bli til tanke og følelse; den kan omfatte i inderlig hengivelse, hvad
765 den aldrig har sét, og på det leve kysk sit liv igjennem, vi kan gjøre andre
lykkelige i vort sted og ofre os med sjæl og krop til bestemte opgaver.
Hjernehemisfærerne har en styrende, tæmmende kraft, som kan byde over den
mest tyranniske af alle centrifugale kræfter, den, som kan drive dyr til at ofre sig
som individ for arten“.

Darwin siger: „Jo mere brug der blir for vor kraft i civilisationens tjeneste, jo mindre på lediggjængeres og besattes vis“.

775 *Spencer* kalder det, vi således sætter til, for „spilddamp“ og mener, at den kunde bedre bruges „i maskineriets tjeneste“. Aldeles ligartet ytrer sig *Comte* og *Stuart Mill*, så vi har samtidens største tænkere med os.

Jeg tør kanske her minde om, at muhamedanerne (og efter dem mormonerne)
780 fører som undskyldning for flerkoneriet, at en frugtsommelig hustru bør være med fred; ellers blir den sanselige arv i fostret for stærk. At pålægge kvinden afkald for slægtens skyld, og selv fejgt unddrage sig det, kan ikke være undskyldning for flerkoneri. Men spørgsmålet er i sig selv af stor vægt; blant os er det først blit rejst i den aller siste tid. Somme læger ytrer tvil, som jeg her ikke
785 skal indlade mig på, skjønt de er af sjælelig art. Mig synes sætningen at være sand; moderens kamp til sejr (hvis der er nogen) må sætte arv i fostret, hun bærer, saa vist som der går arv af det modsatte. Men er det sant, da er dette en af hine sanheder, der ligner dybe øjne, som synes at ha et andet inde i sig. Der er en sanhed inde i denne igjen, som vil stirre på menneskeheden, til den lystrer.

790

5.

795

Før jeg haster mod slutten, må jeg sige et par ord om skilsmisse, fordi den af mange holdes for at være lovens bifald til mangegifte og derfor i sig selv utilladelig.

800 Nu mener jeg naturligvis, at alene det er ægteskab i éngifte, som ærlig tros indgået for livet; men deraf følger ikke, at det må holdes, hvor fejltagende det end kan være.

Siden jeg for mange år tilbage tog på med denne sag, har jeg havt æren af fleres
805 fortrolighed, og jeg er efterhånden blit sikker på, at mesteparten af ulykkelige ægteskaber skyldes det, som er indøvet *før* ægteskabet. Mangegiftet i ungdomstiden drar sine følger indover ægteskabet i éngifte, enten i skikkelse af utroskab eller som upålidelighed, ustadighed, sindskulde, træthed, utålelig

810 nervøsitet og sygelig mistro til mennesker, for ikke at nævne det værste: den store kønssygdom og alle dens afsygdomme.

Men siden jeg er blit sikker på det og ser, hvor vanvittig ansvarsløst ægteskab endnu indgås, står let adgang til skilsmisse for mig som uomgængelig fornøden.
815 Sålænge vi tåler ungdommens mangesgifte, må vi finde os i hyppige skilsmisser. Vi må ikke længer være så hjerteløse at sige til en hustru, som klager over, at samlivet gør hende værre dag for dag: „du har jo barnene at holde dig til; de er din frelse“. For kunde hun søge „frelse“ i dem, da følte hun sig naturligvis ikke værre dag for dag. Heller ikke barnene skal ha en mor, som mistviler. Og den
820 mandfolkeagtige vane, vi har, at se på en skilt hustru som på noget mindre end en gift, må vi lægge af. Har en kvinde gåt ud af ægteskabet for at bære sin selvagtelse, fortjener hun vor agtelse fremfor mangel gift hustru, og det må vi vise hende.

825 Jeg slutter med noget, som jeg kalder flerkoneriets idealer over vort liv; vi har hidtil ikke lagt nok mærke til dem. Vi var inde på dette, da vi talte om den behagesyge forfængelighed, som opales, når en holder sig selv på udstilling den grundlæggende alder igjennem. Skal forfængeligheden ha overtaget netop i den tid, da vore idealer dannes, så ved vi, hvordan de blir. Men kommer en stærkt
830 opøvet nydelse til og udelukkes troskaben, mens erobringssygen, tirret indtil grusomhed, får være rådgivende, ja så blir vore idealer fiender af dem, vi ærer i et sædeligt hjem. Det blir forfængelighedens, nydelsens, menneskejagten idealer over vort liv; fra fyrstehusene og nedover vil de brede sig mageligt smittende, — side om side med det uskadeligste præstepæk imod dem.

835 Så langt ifra at kvinderne i almindelighed samler sig til modstand, at selv de ærbareste ofte troskyldig tjener dem uden at vide, hvad de gjør.

Jeg går ikke efter de hundre måder, som dette sker på; jeg nøjer mig med at
840 brænde ind i hukommelsen noget enkelt. På en pariserudstilling så jeg don Juan, flerkonemændenes ideal, fremstillet af en stor mester, i det øjeblik, donna Annas far, kommandanten, er vendt tilbage fra dødens rige for at føre don Juan til helvede. Båden, som skal bære over dødens vande til det ukjendte, støder netop fra; ved roret står kommandanten kjæmpehøj, foran ham don Juan med
845 korslagte arme og trives ikke. Han er en mandig, kraftfuld skikkelse i hin tids spanske dragt, navnlig har han under en stærk pande et par øjne af slig dragning, at når vi kom fra de andre sale og gik forbi den åbne dør til denne og så det svære

850 maleri midt imod, kunde disse øjne ta os indover én gang til. De havde den
ormemagt, som gjorde kvinderne øre. Ved hans fødder lå donna Anna og lige
ved hende også donna Elvira, hun, som altid forfulgte ham. De klagede
hændervridende over, at de måtte slippe ham, — de vilde følge, om det så gik til
helvede. På stranden stod de „1003“, han alene i Spanien havde „erobret“. Også
855 disse med udstrakte arme, bedende, skrigende, grædende eller stumme af
fortvilelse over at se ham for siste gang. Her har vi alle vellystens typer, den
blonde, den brune, den fede, den magre, den unge ligesom inde i et stort hår,
den gamle hylende *mod* månen; somme kastede sig i havet for at svømme med
— til helvede.

860 Alle disse kvinder var nøgne og malte med sikkert kjendskab til naturen; men
skjønt de var det, — ingen af dem var så tynde om livet som vore unge damer,
når de er klædte. Dette var det, jeg vilde ha brændt ind. Hvorfor bærer de sig
sådan ad, altså *mod* naturen, og ligefuldt med sine ærbare mødres samtykke?

865 Fordi de tror, at derved lokker de på noget i mændenes smag, som vistnok ikke
er det beste i den, men det almindeligste, — skønhedsidealer, som flerkoneriet
har alet. Vore læger er utvilsomt ikke endnu vore etiske rådgivere i det mon, som
de burde være; men i dette stykke har de gjort ret for sig; her har de advaret.
Desuagtet — vore unge piger snører sig med dødsforagt, og mødrene
870 samtykker! Gå nu ud fra dette ene lille drag og se rundt i livet, om der ikke er
fuldt af lignende. Vi ser ikke, hvad arv vi sidder i.

Sluttelig et ord til de unge mænd, som kanske nu hører mig. På den lille norske
krigsskole stod engang et etisk talent af øverste rang; det var den senere biskop
875 *Jørgen Moe*. Han skinnede sig således ind i ungdommens tro ved sin tale, sit
foredøme, at flere af hans elever sluttede et forbund indbyrdes bl. a. også om at
komme kyske ind i ægteskabet. Tilfældet har gjort mig vidende om, at bare ved
at høre dette forbund omtale er flere lignende blit stiftet, nogen af bare to
sammen, så ivrige var de. Vi skal tro på ungdommen! Den higer efter at vie sine
880 kræfter til det ædleste; men så må det også for alvor sættes op for dem. Om der
var talt til os ældre, da vi var unge, som jeg nu har prøvd at gjøre det her, jeg
tænker, vi havde båret os anderledes ad, og at meget for os i dette land også nu
var anderledes. Skal vi få det derhen, *så må her tales ud*.

885 En ædel veninde i Stockholm meddelte mig følgende: Dengang det blev kjendt,
hvad for udsvævelser nogle ynglinge i de højere skolars øverste klasser i denne by

hengav sig til, havde hun en vakker gut iblant dem. I stor skræk tog hun ham for sig og bad ham sige ærligt, om han havde været med. Nej. — Hvorfor ikke? —
890 Fordi mama havde talt med ham om sådant. Det kan hændes, hun blev glad! Jeg ber flere mødre gjøre sig selv denne glæde.

Jeg ber unge kvinder om at være sikre på den mands sædelige alvor, som de vier sig til; så ansvarsløst som hidtil må det ikke længer kunne gå. Flerkoneriets følger
895 i ægteskabet må bli færre end de hidtil har været; det står i kvindens magt at sørge for det. Det står også i hendes magt at holde flerkoneriets idealer borte fra hjemmene og at møde dem i barnenes sind.

Kilde

900 Manuskript taget fra Bjørnson, Bjørnstjerne (1888). "Engifte og mangesigtede: et foredrag". Kristiania: Bibliothek for de tusen hjem, 45 s med tilladelse fra udgiver.

Kildetype

Dokumentation på online medie

Tags

905 Agitationstale

URI

<https://www.dansketaler.dk/tale/bjornstjerne-bjornsons-tale-om-engifte-og-mangesigtede>

910

915

920

925